

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0125

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Servi hoc *Seri* fabricantes tanta copia hoc petunt lignum, ut vix ejus ulla superfit arbor.

Depurati tertiæ speciei trunci ædium palis inferviunt, uti & palis *Serie*, sed in aqua marina non ita durabiles sunt ac albæ *Caju Balo*, generantque facile teredinem *Tambelo* dictam. Ipsius mucosa folia contrita & anthracibus inposita optime maturationem promovent, ulcerumque purulentiam tollunt.

Pali *Siri Boppas* truncorum ad memoratam *Seris* exstructionem durabiles quoque censentur, licet molle ac lactescens sit lignum, quod in aqua marina tamen collis non est obnoxium.

Tabula Sexagesima Quinta

Ramum exhibet *Arboris Palorum albæ*, floribus fructibusque conspicuum,
Ubi Litt. A. *Alterius speciei fructum trigonum* repræsentat.

Tabula Sexagesima Sexta

Ramum exhibet *Arboris Palorum nigræ*, oblongis fructibus onustum.

CAPUT QUINQUAGESIMUM SEPTIMUM.

Vertifolia. Sappal Laubali.

Vertifolia duplex est, alba & rubra; Alba seu latifolia magnam gerit adfinitatem cum *Restiaria prima*, subsequenti libro descripta, ita ut multi hanc cum illa confundant, ac communi indigentur vocabulo *Sappar*, magna tamen inter illas observatur differentia; *Vertifolia* enim ingens est arbor, cujus folia illis *Restiariæ* neutiquam respondent, fructus etiam maxime inter sese differunt.

Ejus folia sunt oblongo-acuminata, octo novemque pollices longa, tres lata, inferius latissima & maxime rotunda, brevissimis infidentia petiolis, alternatim ramulic inposita, majorique numero quam in *Restiaria*, superne ~~obscura~~ viridia, inferne incana, ad tactum mollia ac fere lanuginosa, ad oras non ferrata nec sinuosa: Magni rami perfecte sunt rotundi, glabro obducti cortice, qui ex viridi & fusco variegatus est, ac ruffis punctulis maculatus instar illius *Restiariæ*, cujus generis sine dubio *Vertifolia* est, sed hic locatur, quum ejus lignum tignis inferviat: Ejus flores sunt pusilli & albi: Fructus sunt baccæ uti subsequentis.

Lignum est molle, album, leve, & viride: Cortex ejus viridis facile decorticari potest uti *Salicum*, gratumque, sed debilem, fundit odorem, fere instar *Styracis Liquidæ*, qui etiam percipitur, si ejus rami amputentur.

Secundo; *Rubra* seu *angustifolia Sappal Laubali* minor & angustiora gerit folia, sex pollices longa, binos lata, juniora vero octo & novem pollices sunt longa, tres lata, amplo ortu incipientia, ac sensim anguste & acute desinentia, non ferrata, superne intense viridia, inferne albicantia, non lanuginosa, sed glabra, multis pertexta venis transversalibus, oblique admodum decurrentibus. Singularem habent characterem, quod una nempe ipsorum pars ad petiolum semper longior sit altera, inferior nempe. Nec tres gerunt nervos ad petiolum concurrentes uti *Restiaria*: Ejus ramuli sunt longi, glabri, & gilvi, seu ex coeruleo virides, quibus folia inordinata infident.

Flores brevibus ex racemis progerminant, qui pusilli & albi sunt, hos insequuntur baccæ ex rotundo planæ, plurimæ simul conlectæ, magnitudine *Cerasorum nigrorum*, sed planæ & compressæ, ac superius fovea inpressæ, loco umbilici, quævis vero plano infident

De *slaven* en *Seri-makers* balent zo sterk tot dagelyks gebruik, dat men qualyk een boom vinden kan.

De schoongemaakte stammen van de derde zoorte, die men tot sparren in den huisbouw neemt, als mede tot be- los of palen aan de *Seris*, zyn in Zee-water op verre na zo durabel niet, als het witte *Caju Belo*, en genereeren ligt den boorworm *Tambelo* genaamt. Deszelfs smeeri- ge bladeren gewreven en opgelegd, rypen zeer wel de *Bloedvinnen*, en trekken in de zweeren het etterige oog uyt.

Anders houd men de palen van *Siri Boppas* stammen tot de bovenstaande *Seris* gemaakt ook voor durabel, zyn- de wel een melkachtig en week hout, niet te min in zout- water den worm niet onderworpen.

De vyf- en zestigste Plaat

Vertoont een Tak van het witte *Palen-Hout* met bloemen en vrugten beladen,
Alwaar Litt. A. de drieboekige vrugt van de andere zoort aan- wysit.

De ses- en zestigste Plaat

Vertoont een Tak van van de zwarte *Palen-Boom*, met zyn lankwerpige vrugten behangen.

LVII. HOOFDSTUK.

Wendent-bladt-Boom.

DE *Vertifolia* is tweederley, witte en roode. De witte of breedbladige heeft veel gemeenschap met *Restiaria prima*, in 't volgende boek beschreven, zo datze veele daar mede confunderen, en met eenen naam noemen *Sappar*, egter is 'er merkelyk onderscheid tusschen beyde, want de *Vertifolia* werd een grooten boom, van bladeren de *Restiaria* gantsch niet gelyk, ook verscbillen de vruchten te veel.

De bladeren zyn langwerpig, spits, acht en negen duymen lang, drie breed, agter breedst en rondst, op korte steelen verwisselt aan de takken staande, meerder in getal, dan aan de *Restiaria* of *Lonte-boom*, boven donker-groen, van onderen witachtig, zagt in 't aantasten, en bykans wollig, aan de kanten ongezaagt, en niet hoekig: De groote takken zyn ragt-vand, met een vreesse be- dekt, dewelke uyt den groenen en bruynen gemengt is, met roffe puntjes bespikkelt, als die van *Restiaria*, uyt wiens geslagt de *Vertifolia* buyten twyffel is, doch al- hier gestelt, om dat zyn hout tot 't timmeren bequaam is. Het bloeizel is klein en wit: De vruchten zyn bezien, als in 't volgende.

Het hout is week, wit, ligt, en groen: De groene schorffe laat zig licht aftrekken, gelyk aan de *Wilgen*, en geeft een goeden, doch slappen reuk van haar, bykans als de *Styrax Liquidæ*, die men ook gewaar werd, als men de takken afkapt.

Ten tweede; De roode of smalbladige *Sappal Lau- hali* heeft kleender en smalder bladeren, zes duymen lang, en twee breed, doch de jonge zyn acht en negen duymen lang, en drie breed, van een breed begin, allenkskens in een spitze toeloopende, ongetant, boven hoog-groen, beneden witachtig, niet wollig, maar glad, met veele dwers-aderen, die zeer scharpys loopen. Zy hebben tot een teken, dat de eene helft altyd langer is aan den steel, dan de andere, namentlyk, de agterste. Zy hebben ook geen drie aderen by den steel t'zamen stootende, gelyk de *Restiaria*: De ryskens zyn lang, glad, en blaauw-groen, daar aan de bladeren zonder order staan.

Het bloeizel komt voort aan korte trosjes, zynde wit, en klein, daar op volgen uyt den ronden platte bezien, veele by malkander, in de grootte van krieken, doch plat gedrukt, met een kuyltje boven op, in plaatze van den navel, en ieder op een plat bordeken staande, zwart, met een

dent pericarpio, nigrae sunt, & tenui pellicula tectae, in tres sulcos divisae, intus tres nuclei sibi adcumbunt in acutum desinentes apicem, sicca medulla seu flava farina obducti loco carnis: Facile in partes difficari & dividi possunt, ac quavis ex pallido & lignoso componitur putamine, sub quo nucleus planus & rufus reconditur, durus, niger, & splendens instar Cimicis, sed tenuior est, baccæ vero integræ rugosæ & siccae videntur, ac plerumque sursum elevantur, maturefcunt vero Augusto & Septembri.

Maxima autem differentia in ligno consistit, quod in rubra specie multo solidius & gravius est, ad oras album, & intus læte rubens, tignis inutile. Ambæ species in humilibus crescunt collibus, virgultis, ac desertis hortis. Hanc vero proprietatem habent, quod foliorum pars albicans semper vento sit obposita, ac proinde e longinquo alba adparent, unde & suum obtinuit nomen, *Sappal* enim *Laubali* Hituensis denotat *Sappal* (Leytimorensibus *Sappar*.) quæ suum obvertit folium, hinc & *Sappal Laubali* talis denotatur homo, qui variabilis admodum est, ac semper optima prodit verba coram illis, quibus præfens est, quum ab iis recedens cum aliis sibi credita communicet.

Nomen. Latine *Vertifolia*, juxta Amboinense ac Hituense *Sappal Laubali*: Malaice *Caju daun Babaly*, h. e. folium inversum ob dictam rationem. Leytimorenses in Amboina, qui non adeo curiosi sunt ac Hituenses Æthiopes, ipsam confundunt, uti dictum est, cum *Restiaria prima*, utraque vocantes *Sappar* & *Sappar Laubari*.

Locus. In Amboina obcurrit in Hituensi regione frequentior quam in Leytimorensi, ac præsertim rubra ejus species.

Ufus. Ex truncis rectisque ramis Totarren formantur, h. e. pali, æque ac ex *Restiaria*, ambæ enim sunt arbores rectæ & teretes. Mulierculæ admodum delectantur recenti odorato cortice; ficcus enim nullum spirat odorem, quem cum aliis odoratis foliis ac præsertim *Daun Dille* conterunt, quibus corpus ac vestes inter lavandum fricant & obliniunt: Aliæ folia & corticem simul conterunt admiscuntque tenui *Oryzæ pulti Boeboer* dictæ, quæ maculis nævisque faciei sæpius inlinitur, qui inde disparent, cutimque glabram reddunt.

Hic cortex cum veteri *Pinanga* & *Siri Banda* masticatus, ejusque succus deglutitus Amboinensibus sonoram & claram reddit vocem, quum ex ipsorum more diebus festis per aliquot noctes cantare debeant vel potius lachrymari: Hic autem cortex ore masticatus multum provocat salivam, ac spumam instar saponis excitat, haud tamen ingrati est saporis, qui cum levi amaritie, & adstrictione junctus est, ac proinde detergentem possidet virtutem.

Siccum hujus arboris lignum facillime flammam concipit claram, unde diebus festis adhibetur ad combustiones cum ligno *arboris Regis*, diciturque regi-um lignum diebus regiis esse comburendum. Rubrae speciei lignum, si ex vetustis sit truncis intus læte rubentibus, durabile est ad ædificia extruenda, unde & ab Hituensibus ædium postes ex ipso formantur, in ipso enim solo non putrescit facile, unde & ad inferiores ædium partes adhibetur.

een dun schelleken bedekt, en in drie voorens verdeelt. Binnen staan drie korrels tegens malkander, die in een barded spits eyndigen, met een droog merg of geel-meel omgeven, in plaats van 't merg. Zy laten baar ligt van malkander scheyden, en ieder bestaat uyt een bleeke boutachtige schale, daar onder leyd een ander roffe en platte korl, bard, zwart, en glimmende, gelykeen *Weegluys*, doch dunder, maar de bezien nog gebeel, zyn dor van aanzien, en meest agterwaarts gebogen, men zietze ryp in Augustus en September.

Het meeste onderscheid bestaat in 't hout, 't welk in de roode soorte veel digter en zwaarder is, aan de kanten wit, en na binnen toe ligt-rood, en tot timmeren onbequaam. Beyde soorten wassen op laage beuvelen, kreupelbosch, en verlatene thuyen. Zy hebben die byzondere eygenschap, dat de bladeren baare witte zyde altyd tegens de wind keeren, en dierhalven van dien aart wit aan te zien zyn, waar van by ook dien naam heeft, want *Sappal Lauhali* in 't Hituees te zeggen een *Sappal*, (*Leytimors Sappar*) die zyn blad omkeert, hier van daan noemenze ook *Sappal Lauhali*, een zodanig mensch, die met alle winden waayd, die altyd 't schoonste spreekt by die geene, daar by by is, en ondertusschen alles overdraagt, wat by by andere geboort heeft.

Naam. In 't Latyn *Vertifolia*, na 't Hitoeësch, *Amboins Sappal Lauhali*, *Maleyts Caju daun Babaly*, dat is, wendent-blad, om de voorgaande reden. De *Leytimorezen* in Amboina, die zo curieus niet zyn, als de *Hitoeëze Mooren*, vermengen bem, als gezegt, met de *Restiaria prima* of *Lont-boom*, en noemen beyde *Sappar* en *Sappar Lauhari*.

Plaats. Men vind hem in Amboina, op 't Hitoeëze land, meer dan op *Leytimor*, inzonderheid de roode soorte.

Gebruik. Uyt de stammen en regte takken maakt men *Totarren*, dat is, stangen en sparren, zo wel als uyt den *Lont-boom*, want beyde zyn regte en ranke boomen. De *Vrouwtyes* hebben een behagen in de welriekende versche schorffe (want de drooge riekt niet) dieze met andere welriekende bladeren, inzonderheid *Daun Dille* wryven, en daar mede 't lichaam, en de klederen onder 't wassen bestryken: Andere wryven de bladeren en schorffe t'zamen onder een dun rys-papken, datze *Boeboer* noemen, 't welke dan op de vlekken en sproeten des aangezichts dikwils stryken, dewelke daar door vergaan, en een zuivere buyd maken, en nalaaten.

Dezelve schorffe met oude *Pinang* en *Siri Banda* geknouwt, en 't zap ingezwelgt, maakt de *Amboinezen* een gladde keel, en heldere stem, als zynaar 's lands manier op haare hoog-tyden eenige nagten naar malkanderen moeten zingen, of veel meer buylen: maar deze schorffe in de mond geknouwt, verwekt veel speekzel, en schuynt als zeep, doch is niet onaangenaam van smaak, met een kleene zamentrekking en bitterheid vermengt, en dierhalven afvagende van kragt.

Het drooge hout brandt licht en helder, daarom werd 't gebruykt tot vuur stooken, en op haare heylige dagen t'zamen met 't drooge hout van *Arbor Regis*, willende zeggen, dat men *Koninks-bout* of *Koninklyke dagen* moet branden. 't Hout van de roode soorte als 't van oude stammen, en binnen licht-rood is, werd durabel bevonden, en in den buyshourw, en by de *Hitoeëzen* tot stylen van buyzen gebruykt, want zelfs in de grond vergaat het niet licht, daarom men 't ook tot onderleggers van *Paggers* gebruykt.

Tabula Sexagesima Septima

Ramum exhibet arboris *Vertifoliae* dictæ seu *Sappal*, floribus ornatum ad Litt. A.

B. Vero ramum fructibus conspicuum repræsentat.

De seven- en sestigste Plaat

Vertoont een Tak met zyn bloemen van *Vertifolia* ofte *Sappal-Boom* met Lett A.

B. Wyft aan een Tak van de zelfde boom met zyn vruchten.